

निहिताः धारणाः

- अलङ्करणं वेशभूषा च
- मञ्चः
- नाट्यालेखरचना

सप्तदश अध्यायः

एहि, अलङ्कर्मः

मञ्चसज्जायाः प्रस्तुतिः - १

डिजाइनस्य क्षेत्रे मेकअपः कथां बुनति,

मुखयोः ब्रशः आघातं करोति,

अनावरणं कर्तुं निश्चिताः भावाः ।

वेशभूषाः, पात्राणां प्रकाशार्थं कैनवासः,

मञ्चे डिजाइनः सामञ्जस्यं करोति,

एकः दृश्यसिम्फोनी दिव्यः ।

दृश्यम् ३ - नाट्यप्रस्तुतिः

कस्मिन्नपि सफले प्रदर्शने वयम् अभिनेतारः प्रदर्शनं पश्यामः, प्रशंसा च प्राप्तुमः । परन्तु अभिनेतानां प्रदर्शनस्य प्रेक्षकाणां उपरि पूर्णः प्रभावः भवतु इति एतेषां सर्वेषां विभागानां प्रयासः कार्यं च अतीव महत्त्वपूर्णम् अस्ति । अधुना वयं निम्नलिखितविभागानाम् मूलभूतविषयान् अन्वेष्टुं गच्छामः—

0680CH17

- अलङ्करणम्
- वेशभूषानिर्माणम्
- मञ्चविन्यासः

भवतः मुखं प्रथमं यत् जनाः भवतः विषये लक्षयन्ति । अतः एकस्य अभिनेतुः कृते मञ्चे प्रत्ययप्रदं दृश्यते इति प्रथमं मेकअपः एव विचारणीयः

अलङ्करणम्

किं भवता अवलोकितं यत् अभिनेतानां मुखस्य उपरि वर्णाः सन्ति ? केचन उत्तमाः दृश्यन्ते, केचन भयङ्कराः, केचन हास्यं दृश्यन्ते । एतत् एव मेकअपः कर्तुं शक्नोति ! यस्य नाटकप्रदर्शनस्य ते भागाः सन्ति तस्मिन् तेषां भूमिकानुसारं सर्वं योजनाकृतम् अस्ति । मञ्चे प्रदर्शनं कुर्वतां सर्वेषां मेकअपं करणीयम्, लिंगं, आयुः, समुदायः इत्यादीनि न कृत्वा ।

यदि पृच्छसि, परन्तु किमर्थम् ? मेकअपः किमर्थं आवश्यकः ? वयं न धारयामः अस्माकं दैनन्दिनजीवने

अलङ्करण-कक्षा, इयं कक्षा ग्रीन् रुम् इत्यपि कथ्यते। अत्र पर्याप्तः आलोकः भवेत्, स्वच्छः, साधु वायुचलाचलश्च स्यात्।

मेकअपं करणीयम्। मञ्चाय किमर्थं आवश्यकम् ?
अत्र भवतः उत्तरम् अस्ति —

१. **दृश्यता प्रदर्शनं च** - मेकअपः मुखस्य विशेषतां वर्धयति, येन दूरतः अपि प्रेक्षकाणां कृते अभिव्यक्तिः भावाः च प्रक्षेपिताः भवन्ति इति सुनिश्चितं भवति।
२. **चरित्ररूपान्तरणम्** - अभिनेतानां पात्रेषु परिवर्तनार्थं मेकअपः एकं शक्तिशाली साधनम् अस्ति। एतेन कलाकाराः वृद्धाः, कनिष्ठाः वा भूमिकायाः कृते आवश्यकानि विशिष्टानि विशेषतानि स्वीकुर्वन्ति, येन प्रदर्शनस्य समग्रप्रामाणिकता वर्धते।
३. **मुखस्य भावाः प्रकाशयितुम्** - मेकअपः नेत्राणि मुखं च इत्यादीनां प्रमुखविशेषतानां उपरि बलं दातुं साहाय्यं करोति, येन सूक्ष्मसूक्ष्मताः प्रेक्षकाणां कृते दृश्यन्ते।
४. **मञ्चप्रकाशेन सह सामञ्जस्यम्** - मञ्चप्रकाशाः तीव्राः भवितुम् अर्हन्ति तथा च प्राकृतिकत्वस्वरं विकृतुं शक्नुवन्ति। मेकअपः सन्तुलनं निर्मातुं भवति, येन मञ्चप्रकाशानां अधः अभिनेतारः प्रक्षालिताः अथवा अतिशयेन अन्धकारमयाः न दृश्यन्ते।

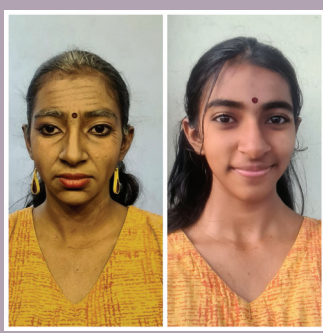
५. **ऐतिहासिकी नाट्यशैली** - नाटकस्य परिवेशस्य अथवा विधायाः आधारेण शैल्याः ग्रहणार्थं मेकअपः अत्यावश्यकः भवितुम् अर्हति। एतेन अभिनेतारः निर्देशकेन कल्पितेषु विशिष्टेषु कालखण्डेषु, संस्कृतिषु वा काल्पनिकलोकेषु उपयुक्ताः भवितुम् अर्हन्ति।

सारतः मञ्चनटकानां कृते मेकअपः केवलं 'उत्तमदृश्य' वा सौन्दर्यशास्त्रं वा न भवति। इयं व्यावहारिकं कलात्मकं च आवश्यकता अस्ति, यतः नाट्यप्रदर्शनस्य सफलतायां महत्त्वपूर्णं योगदानं ददाति। एतत् अभिनेतारः प्रेक्षकैः सह प्रभावीरूपेण संवादं कर्तुं समर्थं करोति, तेषां पात्रचित्रणं वर्धयति, निर्माणस्य समग्रदृश्यप्रभावे च योगदानं ददाति नाटकस्य भूमिकायाः च आधारेण मेकअपस्य भिन्नाः प्रकाराः सन्ति।

- **साक्षात् अलङ्करणम्** - विशेषतानां सरलं, मूलभूतं प्रकाशनम्।
- **चरित्रनिर्माणम्** - आयुः, व्यवसायः, व्यक्तित्वं, स्थितिः च इति तत्त्वानि दर्शितानि सन्ति।
- **विशेषप्रभावाः** - व्रणाः, दागाः वा शृङ्गाः इत्यादीनि अतिरिक्तविशेषतानि योजयित्वा।

उपरिष्ठं वर्णनम् आधारीकृत्य
अलङ्करणस्य प्रकारं चित्वा लिखन्तु

- **काल्पनिकः अमूर्तमेक्-आप् - असामान्यवर्णैः**
सह अद्वितीयाः, अपरिचितपात्राणां निर्माणम् ।
- **माइम अथवा पैटर्न मेक्-आप् - साहसिकः,**
आकर्षकः मुखः आच्छादयति
यत् प्रायः तटस्थः भवति .

मुखं प्रथमं यत् जनाः लक्षयन्ति ।
अग्रिमः महत्त्वपूर्णः विषयः,
वस्त्राणि, उपसाधनं च अस्ति ।
मनुष्यस्य चरित्रं तस्य वस्त्रप्रकारेण
विवक्षितं भवति । अतः मञ्चे पात्राणां
कृते अनिवार्यतया यत् अतीव
महत्त्वपूर्णं तत् अस्ति—

वेशभूषा - विन्यासः

वयं भिन्न-भिन्न-प्रसङ्गेषु भिन्न-
भिन्न-प्रकारकानां वस्त्राणि
धारयामः । गृहे भवन्तः यत् वस्त्रं
धारयन्ति तत् विद्यालयस्य वर्णात्
भिन्नम् अस्ति । तथैव ग्रामपर्वणि
भवन्तः यत् वस्त्रं मन्दिरं प्रति

धारयन्ति तत् भवतः रात्रौ वस्त्रात् भिन्नं भवति ।

युक्तं किल ?

तथा च नटः भिन्न-भिन्न-पात्र-चित्रणार्थं भिन्न-भिन्न-
वस्त्राणि धारयति । प्रेक्षकाणां पात्रं ज्ञातुं, तस्य सम्बन्धं
च कर्तुं साहाय्यं करोति ।

एतावन्तः प्रकाराः वस्त्राणि विकल्पाः च सन्ति
चेदपि कथं पात्रस्य कृते किं कार्यं करोति इति निर्णयः
अपि आरभ्यते । अत्र आरम्भार्थं केचन बिन्दवः सन्ति
- वेषभूषाः निम्नलिखितवर्गानुसारं परिकल्पिताः सन्ति ।

- **लिङ्गम् - स्त्रीपुरुषाणां कृते वस्त्राणि भिन्नानि**
भवन्ति ।
- **पात्रस्य आयुः - भिन्न-भिन्न-वयसि जनाः भिन्न-
भिन्न-वेषं धारयन्ति .**
- **नाटकस्य कालरेखा - कालस्य प्रगतेः सति**
संस्कृतिस्य फैशनस्य विकासः परिवर्तनं च
भवति । (महाराजशिवाजीसमये जीन्स-
पैन्टयोः अस्तित्वं नासीत् ।)
- **कथायाः भौगोलिकं स्थानम् - संस्कृतिषु देशेषु**
च भेदाः । (कर्नाटकस्य पारम्परिकवस्त्रं
बङ्गालात् भिन्नम् अस्ति) ।

- **पात्रस्य व्यवसायः** - एकः पुलिसः, एकः वकीलः, एकः वैद्यः च ।
- **पात्रस्य विशेषता** - जर्जरवस्त्रधारी सुव्यवस्थितवेषधारी व्यक्तिः

एते सर्वे तत्त्वानि कथं डिजाइनमध्ये आनयन्ति:
वस्त्रं सामग्री वा - समयकालस्य भौगोलिकस्थानस्य च मेलनं कुर्वन्तु। (प्राचीनभारतस्य हिमालये कथायाः कृते कृत्रिमशिफनस्य उपयोगः - न सम्भवति यतोहि प्राचीनभारते शिफॉन् नासीत् तथा च एतत् हिमालयस्य शीतलवायुः अनुकूलं न स्यात्)।

वर्णाः - ते असंख्यानि वस्तूनि प्रतिनिधियन्ति यथा-

- कालखण्डः (वैदिककालस्य दृश्यस्य कृते नीयननीलस्य प्रयोगः न भवति इति श्रेयस्करम्)।
- वर्णस्य प्रत्येकं वर्णः एकं अर्थं प्रतिनिधियति। (नकारात्मकवर्णस्य कृष्णच्छायाः सन्ति।)
- सांस्कृतिकपक्षः (शोकदृश्येषु अन्येष्टिदृश्येषु वा रक्तवर्णस्य उपयोगः न भवति)।

प्रतिमानं डिजाइनं च - वस्त्रेषु केचन प्रतिमानाः सन्ति ये राजकीयानां कृते अनन्याः सन्ति, केचन आदिवासीसंस्कृतेः प्रतिनिधित्वं कुर्वन्ति यदा तु केचन ग्रामीणपरिवेशस्य अनन्याः सन्ति।

स्टाइलिंग् - आभूषणं, मुकुटं, दुपट्टा, मेखला, बैग्स, चक्षुषी इत्यादीनि साजसज्जा।

वेषभूषाधारेण पात्रस्य विषये यत् मनसि अवगच्छति तद् अधः लिखन्तु

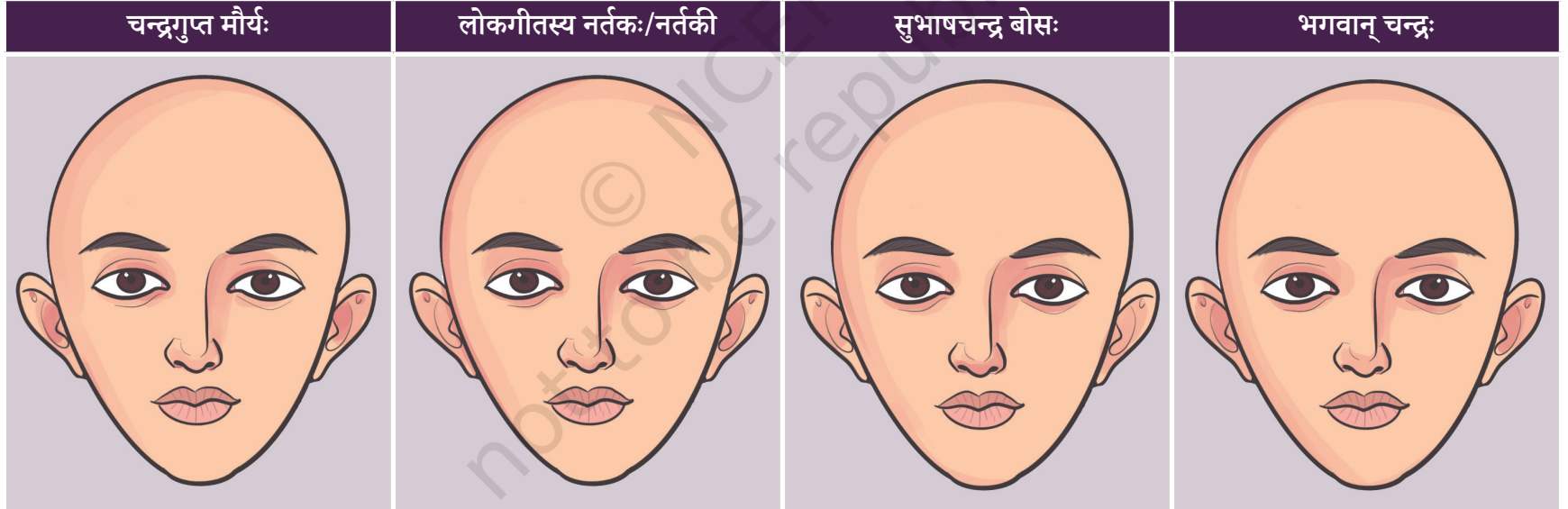
दृष्टान्तः

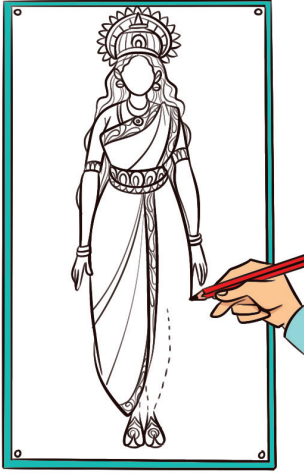
क्रियाकलापः - भवान्/भवती अलङ्करोतु !

अलङ्करणस्य प्रथमं सोपानं योजना अस्ति तथा च तत् चित्रकलाद्वारा भवति ।.

१. अलङ्करणयोजना - केशान् आकर्षयन्तु, शिरः गिरं च अधोलिखितं चरित्रं आनेतुं आवश्यकेन मेकअपेन सह वर्णयन्तु । भवान् स्वस्य नोटबुके कर्तुं शक्नोति तथा च बहुवारं प्रयासं कर्तुं शक्नोति ।

यथासम्भवं सृजनात्मकं रोचकं च कर्तुं निःशङ्कं भवन्तु । मुकुट, शिरः गिर, टोपी, केशविन्यास इत्यादीनां प्रयोगं कुर्वन्तु सुनिश्चितं कुर्वन्तु यत् भवन्तः तत् कस्यचित् व्यक्तिस्य चरित्रं इव दृश्यन्ते यः वास्तवतः अस्तित्वं प्राप्तवान् (यथा गान्धीजी, सुभाषचन्द्रबोस इत्यादयः) । यथासम्भवं सरलं किन्तु सटीकं स्थापयन्तु ।

दृष्टान्तः

२. वेशभूषानिर्माणम् - वयम् अधुना वेषभूषायाः

निर्माणस्य प्रयासं करिष्यामः, तथैव!!

येषां पात्राणां कृते भवान् मेकअपं डिजाइनं कृतवान्, ते एव पात्राणि अधुना वेषभूषाणां डिजाइनं कृतवन्तः!

कालखण्डं, कार्यस्य स्वरूपं, वर्णादिविवरणं मनसि धारयन्तु। चित्रे यथा दर्शितं तथा पटखण्डान् आकर्षितुं वा पेस्ट् कर्तुं वा शक्नुवन्ति।

चन्द्रगुप्त मौर्यः	लोकगीतस्य नर्तकः/नर्तकी	सुभाषचन्द्र बोसः	भगवान् चन्द्रः

मञ्चोपाख्यानम्

‘नाट्यम्’ इति शब्दः ग्रीक्-देशस्य
प्रदर्शनीस्थानम् ‘थियेट्रन्’ इत्यस्मात्
आगतः ।

अतः, वेषभूषाः सन्ति, अलङ्करणम् अपि कृतम्,
परन्तु, भवन्तः तस्य मञ्चनं कुत्र कुर्वन्ति ?
उत्तरं तल्लैव प्रश्ने अस्ति !

मञ्चस्य उपरि !

मञ्चः यत्किमपि स्थानं यत्र भवन्तः नाटकं कुर्वन्ति ।
मञ्चाः विविधाः सन्ति येषां अवलोकनं वयं नाट्यस्य
इतिहासे यावत् कर्तुं शक्नुमः ।

एतावता स्थलेषु नाटकानि मञ्चितानि सन्ति,
भारतीयनाट्यग्रहः आरभ्य ग्रीकभाषायाः ‘थियेट्रन्’
(उत्कीर्णपर्वताः) आरभ्य ग्लोब् थिएटर (महलसदृशे
परिवेशे), वीथिभ्यः अन्ते च प्रोसेनियम इति आधुनिकं
आन्तरिकं सभागारं यावत् अद्यतनप्रदर्शनेषु
प्रोसेनियमः सर्वाधिकं लोकप्रियः, सामान्यतया च
प्रयुक्तः संरचना अस्ति ।

प्रोसेनियम् इति

प्रोसेनियम-मञ्चस्य उत्पत्तिः विद्युत्-बल्ब-इत्यस्य
वैज्ञानिक-आविष्कारैः सह प्रत्यक्षतया सम्बद्धा अस्ति ।

पूर्वं अधिकांशं नाटकं दिवा सूर्यप्रकाशेन मञ्चं
प्रज्वलितं वा रालौ वा भवति स्म, यदा ते मञ्चं प्रकाशयितुं
गुरुतैलदीपानाम् अवलम्बनं कुर्वन्ति स्म, यतः एतानि
प्राचीनकाले प्रचलन्ति स्म पश्चात् विद्युत्-बल्ब-
साहाय्येन प्रकाशस्य, तीव्रतायां च बहवः पक्षाः
नियन्त्रयितुं शक्यन्ते स्म ।

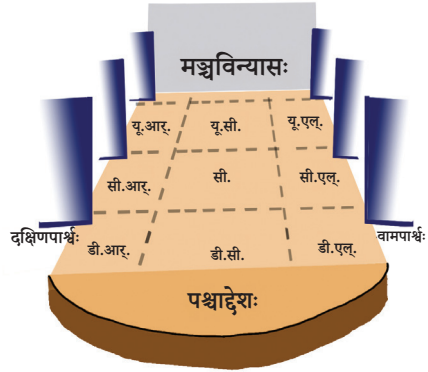
अनेन नाट्यप्रदर्शनानि अन्तःगृहे कर्तुं शक्यन्ते
स्म, यत्र न ज्वलन्तः उष्णः सूर्यप्रकाशः, शीतलवायुः,
प्रचण्डवृष्टिः वा शो मञ्चयितुं न निवारयति स्म ।

मञ्चस्य भागाः

पार्श्वपक्षाः - मञ्चस्य पार्श्वभागाः पक्षैः विभक्ताः
भवन्ति, ये अभिनेतारः मञ्चात् प्रवेशनिर्गमं ग्रहीतुं
साहाय्यं कुर्वन्ति ।

एप्रोन् - एषः वक्रः अन्तरिक्षः अस्ति यः मञ्चक्षेत्रात्
प्रेक्षकक्षेत्रं यावत् विस्तृतः भवति । सामान्यतया एतत्
स्थानं पादमाङ्कं, पादप्रकाशं च स्थापयितुं उपयुज्यते ।

प्रोसेनियम् - प्रोसेनियम् इति नाट्यगृहे मञ्चं परितः यः
प्रेमः अथवा तोरणः अस्ति ।

मध्यस्य भागाः

सी. — मध्यः

सी.आर्. — दक्षिणमध्यः

सी.एल्. — वाममध्यः

यू.आर्. — दक्षिणोर्ध्वः

यू.सी. — मध्योर्ध्वः

यू.एल्. — वामोर्ध्वः

डी.आर्. — निम्नदक्षिणः

डी.सी. — निम्नमध्यः

डी.एल्. — निम्नवामः

साइक्लोरामा - एकं विशालं लघुनीलं श्वेतवर्णं वा पटं व्याप्तं भवति प्रकाशसाधनं प्रतिबिम्बयितुं आकाशमेघादिप्रभावं च निर्मातुं प्रयुक्तस्य मञ्चस्य पृष्ठभित्तिः ।

क्रियाकलापः

एतावता यत् सर्वम् अस्माभिः ज्ञातम्, तदर्थम् अधोलिखितम् अभ्यसन्तु -

१. भवतः प्रियं कथां चिनुत ।
२. भवतः प्रियपात्रद्वयं चिनुत । तेषां कृते वेशभूषाः, मेकअपं च डिजाइनं कुर्वन्तु ।

(स्वकीयं रचयन्तु । पठितायाः कथापुस्तकात् प्रतिलिपिं न कुर्वन्तु) ।

३. चित्रे यथा दत्तं तथा पार्श्वपक्षयुक्तस्य मञ्चस्य कार्डबोर्डप्रतिरूपं कुर्वन्तु । (एतत् समूहेषु कर्तुं शक्यते) ।
४. एकं दृश्यं मञ्चे कथं अभिनयितुं शक्यते इति योजनां कुर्वन्तु, सेट् तथा गुणाः (कुर्सीः, मेजः वा वृक्षः, कुटीरम् इत्यादयः) स्थापयित्वा ।

अथवा स्वपुस्तके अस्य रेखाचित्रं कुर्वन्तु ।

कथा - एका संरचितरूपेण वा सुसंगतरूपेण वा प्रस्तुतं वास्तविकं वा काल्पनिकं वा घटनानां, अनुभवानां वा साहसिकानाम् आख्यानं वा विवरणं वा भवति। अस्मिन् सामान्यतया कालान्तरेण प्रकटितानां सम्बद्धानां घटनानां श्रृङ्खला भवति, यत्र प्रायः एतादृशाः पात्राः दृश्यन्ते ये आख्यानानां सामनां कुर्वन्ति, परिवर्तनं कुर्वन्ति, कथनस्य समग्रविकासे च योगदानं ददति।

सम्भाषणम् - द्वयोः वा अधिकयोः जनानां मध्ये अन्तरक्रियाशीलः, वाचिकः आदानप्रदानः भवति। इयं सामाजिका संचारात्मका च प्रक्रिया अस्ति यत्र प्रतिभागिनः क्रमेण वक्तुं शृण्वन्ति च, आकस्मिकम्, औपचारिकम्, संरचितं वा संवादं कुर्वन्ति।

एकः आश्चर्यजनकः भेदः अस्ति यत् कथा अनुच्छेदरूपेण भवति, पटलस्य तु 'संवादाः' सन्ति।

अहं निश्चयेन भवन्तः प्रतिदिनं जनान् सम्भाषणं कुर्वन्तः पश्यन्ति वा शृण्वन्ति वा। गृहे, मार्गे, विद्यालयेषु - सर्वत्र। एकस्य दुकानदारस्य ग्राहकस्य च मध्ये सरलं वार्तालापं लिखितुं प्रयतेम। भवता दृष्टात् वा सर्वथा कल्पितात् वा भवितुम् अर्हति।

ग्राहकः _____

आपणिकः _____

ग्राहकः _____

आपणिकः _____

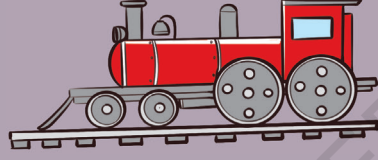
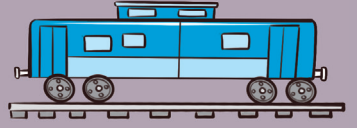
यदि भवान् वार्तालापं निरन्तरं कर्तुम् इच्छति तर्हि स्वस्य नोटबुकस्य उपयोगं कुर्वन्तु। यावत् इच्छसि तावत् दीर्घं भवितुम् अर्हति।

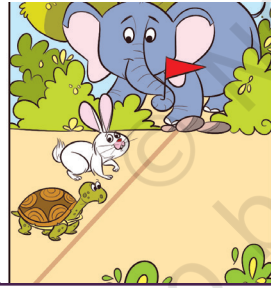
अभिनन्दनम् भवता प्रथमा पटकथा लिखिता!

अधुना अग्रिमस्तरं गच्छामः। यदि भवान् सम्यक् अवलोकयति तर्हि भवता लिखिता पटकथा भवता दृष्टनाटकात् वा भवता श्रुतया कथायाः वा भिन्ना भवति। किं तत् लुप्तम्?

एहि, वयम् अधुना एकस्याः कथायाः आलेखस्य वा तीन भागान् जानीमः

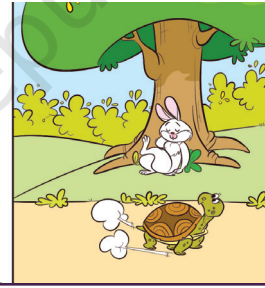
आदिः	मध्यः	अन्तः
पात्राणि कानि सन्ति? कुल कदा च? पात्राणि किं इच्छन्ति?	तेषां का समस्या अस्ति? पात्राणां किं भवति? ते तस्मिन् कथं प्रतिक्रियां कुर्वन्ति?	समस्यायाः समाधानं भवति वा? कथं कः करोति? उपसंहारः किम्?
		

कथायाः अन्तः पात्राणां वा तत्त्वानां
वा संघर्षः असहमतिः वा विघ्नः इति
विघ्नानि सृजति कथां च अग्रे नेतुम् ।
कथाकथने द्वन्द्वः मौलिकः तत्त्वः
अस्ति, यतः अत्र आह्वानानि, दुविधाः
वा विरुद्धशक्तयः वा प्रवर्तन्ते येषां
समाधानं पात्रैः अवश्यं करणीयम् ।
निर्माणार्थं एषः तनावः अत्यावश्यकः
अस्ति ।

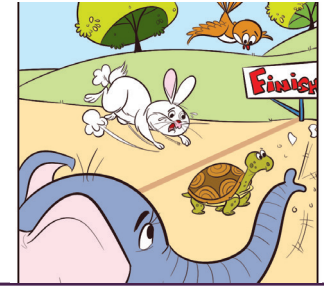
आरम्भः

कूर्मः शशकश्च धावनाय प्रस्तुतौ

मध्यः

शशकः विश्रान्तिं स्व्यकरोत्, कूर्मः
तम् अतीत्य गतवान् ।

अन्तः

कूर्मः जयी जातः, शशकः दुःखितो
जातः

यदि भवान् 'मध्यम्' लक्षयति तर्हि वयं 'समस्यायाः'
विषये वदामः । कस्यापि कथायाः लिप्याः वा एषः एव
महत्त्वपूर्णः भागः भवति । उच्यते - 'विग्रहः' इति ।

अत्र एकः उदाहरणः अस्ति यत् अस्मिन्
लोकप्रियकथायां कथं विग्रहः प्रयुक्तः यत् वयं सर्वे
जानीमः - 'हारः कूर्मः च' इति ।

उदाहरणम् १ - विवादरहितं सम्भाषणम्

ग्राहकः - नमस्ते ! अहं मम भगिन्याः जन्मदिनस्य कृते चॉकलेट् इच्छामि ।
 आपणिकः - ठीकम् । भवन्तः कीदृशं चॉकलेट् इच्छन्ति ?
 ग्राहकः - मम भगिन्यै वेनिला-स्वादयुक्तानि चॉकलेट्-आदीनि रोचन्ते ।
 आपणिकः - अस्माकं त्रीणि प्रकाराणि सन्ति । साधारणं वेनिला, नट्स सहितं वेनिला, वेनिला चॉकलेट् च सहितं वेफर्स च ।
 ग्राहकः - मम कृते नट्स सह वेनिला भविष्यति ।
 आपणिकः - उपहारवेष्टनं इच्छसि वा ?
 ग्राहकः - आम्, कृपया ।
 दुकानदारः - अत्र गच्छसि, उपहारपत्रे वेष्टितं चॉकलेटम् ! तस्य मूल्यं भवतः ` ५० भविष्यति ।
 ग्राहकः - अत्र धनम् अस्ति । धन्यवाद !

विवादः कथं भेदं करिष्यति इति पश्यामः

उदाहरणम् २ - विवादेन सह सम्भाषणम्

ग्राहकः नमस्ते ! अहं मम भगिन्याः जन्मदिनस्य कृते चाकलेहम् इच्छामि ।
 दुकानदारः - ठीकम् । कीदृशं चाकलेहम् ?
 ग्राहकः - मम भगिन्यै वेनिला चाकलेहं रोचते ।
 आपणिकः - क्षम्यतां, अस्माकं त्रीणि प्रकाराणि सन्ति । सादा, स्ट्रॉबेरी, कारामेल च ।
 ग्राहकः - अहो, परन्तु मम भगिन्यै वेनिला रोचते । स सर्वोचित । कारामेले दत्त्वा उपहारपत्रे वेष्टयतु ।
 आपणिकः - अहो, अस्माकं उपहारपत्रं समाप्तम् अस्ति । नियमितरूपेण भूरेण कागदेन वेष्टयितुं शक्नोमि वा ?

ग्राहकः - एतत् न्याय्यं नास्ति । प्रथमं भवतः समीपे मया इष्टं चॉकलेटं नासीत्, अधुना भवतः समीपे उपहारवेष्टनं नास्ति ! अहं परं दुकानं गमिष्यामि । अहम् इतः किमपि न इच्छामि ।
 आपणिकः - हे ... तिष्ठतु ... अहं तस्य व्यवस्थां कर्तुं प्रयतेयम् (फोनम् उद्धृत्य कस्यचित् सह वार्तालापं करोति) । चिंता मास्तु । भवन्तः वेनिला चॉकलेट्, उपहारवेष्टनं च प्राप्नुवन्ति । अहं भवतः कृते अस्माकं भण्डारणात् प्राप्नोमि । क्लेशस्य कृते क्षम्यतां ।
 ग्राहकः - कोऽपि समस्या नास्ति । धन्यवाद !

किं द्वितीये उदाहरणे विग्रहः प्रथमे उदाहरणे भवता दृष्टे अन्यथा नीरससंभाषणे किञ्चित् भावः नाटकं च प्रज्वलितवान्? एतेन भवन्तः/भवत्यः स्वस्य सम्पूर्णं लिपिं रोचकं कर्तुं शक्नुवन्ति ।

अधुना, भवता लिखिते दुकानदारसम्भाषणे भवतः विग्रहः अस्ति वा इति पुनः गत्वा पश्यन्तु । कथानिर्माणक्रीडायां भवतः अपि विग्रहः आसीत् वा? पुनः क्रीडामः ।

क्रियाकलापः (कक्षायाम् - चलमानः)

एकस्यामेव कथानिर्माणक्रीडायाः द्वितीयस्तरं क्रीडामः ।

निर्देशः - सर्वे वृत्ते उपविशन्ति (मण्डलं न सम्भवति चेत् स्वस्वस्थाने उपविष्टुं शक्नुवन्ति) । आचार्यः प्रथमवाक्येन आरभेत । भवन्तः प्रत्येकं कथानिर्माणार्थं एकां पङ्क्तिं योजयन्ति । अन्तिमवाक्यं किम् आसीत् इति सम्यक् शृणुत । ततः भवन्तः अग्रे गन्तुं अर्हन्ति ।

कथां सम्पूर्णं कर्तुं त्वरितम् मा भवतु । कथाः रोचकाः जटिलाः च कर्तुं प्रयतध्वम् ।

उन्नतः - 'नायकः विस्मरति' अथवा 'अयं पात्रः अतीव क्षुधार्तः अस्ति' अथवा 'अकस्मात् दीपाः निष्क्रान्ताः' इति लिखितैः यादृच्छिकवाक्यैः सह १० - १५ चिट् कुर्वन्तु एतेषां उद्देश्यं 'कथायां विवर्तनम्' अथवा अधिकव्यावसायिकभाषायां, यत् भवन्तः इदानीं जानन्ति — एते 'विग्रहाः' सन्ति ।

यथा भवता पूर्वं कृतं तथा कथायां वाक्यं योगदानं कुरुत । प्रत्येकं दशपङ्क्तौ भवन्तः एकं चिट् चिन्वन्ति, कथायां विवर्तनं भवति, कथायां भवन्तः समावेशयितुं अर्हन्ति । आरम्भ-मध्य-अन्तं प्रति ध्यानं ददातु । अन्तिमबालसमूहेन विग्रहस्य समाधानं कृत्वा निष्कर्षः करणीयः भवति ।

यावत्वारं इच्छसि तावत्वारं एतत् क्रीडां क्रीडतु । बालकानां क्रमं परिवर्तयतु । कथायाः प्रवाहस्य, विग्रहस्य, तस्य समाधानस्य च परिचयं भवतः (तेषां) सहायकं भविष्यति । मूलभूतविषये एतादृशी अवगमनेन इदानीं भवान् किञ्चित् गम्भीरं लिपिलेखनं यावत् अवतरितुं शक्नोति ।

अत्र स्वस्य नाटकं लिखितुं सरलाः सोपानानि सन्ति ! प्रथमं स्वपुस्तके त्रयः भागाः -

आरम्भात् प्रारभताम्	मध्ये चिन्त्यताम्	अन्तिमतः, समाप्तिः
कानि पात्राणि (तेषां नाम, वयः, कार्यादि)? कुत्र कदा च भवति?	कः विवादः? कथं प्रवर्तते? पात्राणि किं कुर्वन्ति?	कथं विवादस्य निराकरणं भवति? पात्राणां किं भवति? उपसंहारः।
इत्थमेव स्वस्य लेखपुस्तिकायां भवन्तः/भवत्यः वार्तालापं प्रारम्भं शक्नुवन्ति।		

अद्यतनीयाः प्रसिद्धाः लेखकाः/लेखिकाः (आङ्गले)	
कथा उपन्यासो वा (रचयिता)	नाट्यम् (नाट्यकारः)
सुधा मूर्तिः, आर्.के. नारायणः, रास्किन् बन्ड्	रवीन्द्रनाथ ठाकुरः, सेल् सिल्भारस्टीन्, टारो यास्मिन्
अन्येषां लेखकानां रचनानाम् अध्ययनं प्रेरणाप्रदं, स्वकार्ये चिन्तनप्रदं चास्ति।	

प्रत्येकं कथायां, भवन्तः पठन्ति वा यत् चलचित्रं
भवन्तः पश्यन्ति, कथायाः त्रयः भागाः चिन्तयितुं
प्रयतन्ते-

आरम्भ-मध्य-अन्त। अपि च विग्रहस्य प्रवर्तनं
कथं भवति, समाधानं च कथं भवति इति ज्ञातव्यम्।
विवरणं लिखन्तु -

चलच्चित्रस्य कथापुस्तकस्य वा नाम	कथायाः भागाः
	आरम्भः -
	मध्यः (विवादः) -
	अन्तः -

लिखन्तु ! लेखनाय शुभकामना !

